

Основні напрями розвитку психологічної бар'єростійкості у офіцерів-прикордонників

Д.О. Олешко

ад'юнкт,
Національна академія
Державної прикордонної
служби імені Богдана
Хмельницького

Науковий керівник:

О.Д. Сафін
доктор психологічних
наук, професор,
завідувач кафедри
практичної психології,
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини

У статті обґрунтовано основні напрями розвитку у офіцерів-прикордонників здатності до подолання психологічних бар'єрів – психологічний супровід професійної діяльності, продуктивна саморегуляція психічної стійкості офіцерів, формування професійно особистісної адекватності як позитивної стратегії професійного розвитку, а також реалізація мотивів самодосконалення.

В статье обоснованы основные направления развития у офицеров-пограничников способности к преодолению психологических барьеров – психологическое сопровождение профессиональной деятельности, продуктивная саморегуляция психической устойчивости офицеров, формирование профессионально личностной адекватности как позитивной стратегии профессионального развития, а также реализация мотивов самосовершенствования.

In the article presents main dimensions of development of the border guards ability to overcome psychological barriers – psychological support of professional activity, productive self-regulation of officers, mental stability, the formation of professionally personal adequacy as a positive strategy for professional development and the implementation of the motives of self-improvement.

Ключові слова: психологічні бар'єри, офіцери-прикордонники, психологічний супровід, професійна діяльність, саморегуляція психічної стійкості, професійно особистісна адекватність, мотиви самодосконалення.

Постановка проблеми

Професія офіцера-прикордонника насичена напруженими ситуаціями і труднощами, що вимагає від нього великих резервів самовладання і саморегуляції. Йому необхідно мати велику працездатність; витримувати дії сильних подразників, проявляти терплячість, врівноваженість, зібраність, стриманість у напружених ситуаціях і вмінні зберігати протягом усього службового часу загальний та емоційний тонуси. Низький рівень навичок саморегуляції призводить до того, що значна частина молодих офіцерів під час адаптації до умов служби відчуває стани напруженості, дискомфорту, тривожності, стресу, що у свою чергу знижує ефективність роботи, підвищує конфліктність, порушує пси-

хічне та соматичне здоров'я як їх самих, так і підлеглих. Лише емоційно зріла особистість спроможна впоратися з будь-якими психологічними бар'єрами, зміст яких значущо впливає на такі якісні та кількісні показники професійної діяльності молодого офіцера, як задоволеність, зацікавленість діяльністю, працездатність, ступінь напруженості психічних функцій і процесів, що забезпечують досягнення цілей професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На цей час існує велика кількість досліджень, присвячених різним аспектам подолання психологічних бар'єрів у професійній діяльності: бар'єри спілкування (О. Волобуєва, О. Сафін, Т. Щербан та

інші) [1-3 та ін.], емоційні та смислові бар'єри (З. Карпенко, В. Осьодло та інші) [4-5 та ін.], бар'єри сприйняття (І. Батраченко) [6], психологічні бар'єри педагогічної діяльності (М. Подимов [7], у професійному самовизначенні особистості (А. Массанов) [8]. Між тим дотепер не розроблено залишається проблема психологічної бар'єростійкості офіцера-прикордонника, відсутні цілеспрямовані системні дослідження особливостей зазначеного феномену в психології діяльності в особливих умовах, специфіки його прояву на різних етапах професійного становлення і розвитку офіцера правоохоронних органів, відсутні також програми з формування стійкості до психологічних бар'єрів у професійній діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Не вирішені раніше частин загальної проблеми

Дослідження психологічної бар'єростійкості прикордонників обумовлене необхідністю підвищення рівня їхнього професіоналізму, розвитком здатності протистояти численним труднощам, що виникають перед ними як військовими професіоналами, знаходити вихід із кризових ситуацій; пропонувати нестандартні рішення, постійно здійснювати емоційний контроль за своєю діяльністю і поведінкою.

Формулювання цілей статті

Метою цієї статті є ознайомлення з основними результатами емпіричного дослідження психологічної бар'єростійкості офіцерів-прикордонників і основними напрямками розвитку у них здатності до подолання психологічних бар'єрів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Для ефективного психологічного супроводу професійної діяльності офіцерів-прикордонників необхідна продуктивна система, здатна забезпечити системний дослідно-розвивальний вплив на офіцерський склад ДПСУ та їхню психічну

стійкість. Для офіцера важливим є бачити можливості психологічного супроводу професійної діяльності як для її оптимізації, так і для забезпечення здорового способу життя, ефективної саморегуляції психічної стійкості суб'єктів офіцерської праці. Результати дослідження довели, що зміст психологічного супроводу повністю обумовлений цілями професійної діяльності офіцерів-прикордонників та інтересами конкретної людини. Отримані дані вказують на те, що кожний виділений напрям психологічного супроводу доцільно наповнити конкретним змістом.

У межах психологічного супроводу праці і життя офіцера-прикордонника важливо забезпечити не лише контекстне забезпечення саморегуляції його психічної стійкості, а й використання цілеспрямованих психотехнологій. Тому до арсеналу психологічного супроводу включено засоби самопізнання, самоаналізу, самооцінювання, самоуправління, саморегуляції, самокорекції, спрямовані на підвищення психічної стійкості офіцерів до подолання бар'єрів. На нашу думку, компоненти саморегуляції психічної стійкості офіцерів-прикордонників необхідно поповнити методиками і процедурами, об'єднаними єдиною метою, змістом і організацією.

У результаті дослідно-експериментального дослідження було визначено основні вимоги, яким повинні відповідати ситуації продуктивної саморегуляції психічної стійкості офіцерів і психологічного супроводу в цілому – це наявність мети і завдань. Поставлене завдання, що психологічно сприймається офіцером як особистісно значуща мета, є пусковим моментом ефективної саморегуляції його психічної стійкості. Поставлене завдання на припустимому рівні перевищує рівень наявних можливостей офіцера. У серії констатувальних експериментів (вибір різних за ступенем труднощів завдань, можливість самостійного вибору професійних завдань, спрямованість самостійного використання часу, відведеного на підготовку до виконання по-

ставлених завдань тощо) виявлено, що різні офіцери за тих самих обставин поведуться неоднаково, обирають часом зовсім полярні стратегії поведінки. Практично доведено, що можливість вільного вибору того чи іншого рішення в ситуаціях саморегуляції психічної стійкості офіцерів звичайно позитивно впливає на кожного з них, оскільки в такому разі почуває себе реальним суб'єктом професійної діяльності та свого розвитку, відповідальним і зацікавленим у її результатах.

Таким чином, одним із основних шляхів актуалізації саморегуляції психічної стійкості офіцерів-прикордонників у межах психологічного супроводу їхньої професійної діяльності є цілеспрямоване моделювання та розвиток ситуацій самовдосконалення, за яких вони постійно зіштовхуються з необхідністю активно розширювати і застосовувати наявні знання, уміння та навички, а також систематичність і регулярність дій у подібних ситуаціях буде сприяти розвитку продуктивності саморегуляції психічної стійкості офіцерського складу ДПСУ.

З погляду розуміння ступеня реалізації в процесі службово-бойової діяльності офіцерів-прикордонників психологічних умов професіоналізації найбільше значення має формування професійно особистісної адекватності як позитивної стратегії професійного розвитку. Ця стратегія характеризується максимально схвалюваними соціальними (з погляду професії) та особистісними новоутвореннями. Соціальні вимоги, що детермінують соціально-психологічні якості, необхідні для професії офіцера-прикордонника, виробляються суспільством у вигляді юридичних, моральних і професійних норм. Ці вимоги є ідентичними для всіх стратегій.

Найбільш значущими, показовими та динамічними є власне особистісні (психологічні) новоутворення, насамперед у вигляді засвоєних знань, сформованих навичок і вмінь. Вони рухливі в межах трьох позначених стратегій та актуа-

лізуються у вигляді комплексних оцінок успішності обстежуваних у процесі навчання та експертних оцінок. Іншими індикаторними особистісними утвореннями, що сприяють розвитку стратегії професійно особистісної адекватності, є поєднання професійно важливих якостей та їхній розвиток у офіцерів-прикордонників. У тих, хто успішно розвивається як професіонал, можна виділити: досягнення особистістю високого рівня духовного розвитку, моральності; професійну спрямованість і майстерність; володіння комунікативною культурою та колективістським самовизначенням; схильність до творчої діяльності та самовдосконалення при опорі на потребу в особистісному самовираженні в нормативній ролі військового керівника; володіння навичками самоуправління; постійне підтримання здоров'я та високого рівня фізичних показників.

Для ефективного врахування психологічних аспектів професіоналізації необхідно використати низку психолого-педагогічних засобів. Одні засоби можна віднести до категорії констатувальних, хоча за умови їх проведення досягається певний ефект корекції. Це насамперед психологічне тестування, аналіз документів, спостереження тощо. Інші засоби можна віднести до категорії коригувальних або формувальних. Це професіоналізаційні бесіди, тренінги, ігри, моделювання ситуацій, експерименти. Вважаємо, що для психологічного супроводу офіцерів-прикордонників найбільш ефективними будуть такі, що дають йому змогу самому бути активним співучасником процесу охорони державного кордону України.

Формування стратегії професіоналізації в процесі психологічного супроводу (моніторингу) професіоналізації офіцерів повинно здійснюватися за такими напрямками: психолого-педагогічне моделювання праці офіцерських кадрів, пріоритетне місце в якому займає навчання як модель професійної діяльності офіцерів; експертна оцінка професіоналізації слу-

хачів НА ДПСУ, розвиток їхнього творчого потенціалу в процесі навчання та виховання у ВНЗ і в процесі подальшої службово-бойової діяльності; соціально-психологічне, психотехнологічне та педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу офіцерів-прикордонників; організація та вдосконалення взаємодії різних служб із метою психологічного супроводу (моніторингу) професіоналізації офіцерського складу ДПСУ.

Реалізація мотивів самовдосконалення професіоналізації розглядається нами також у межах двох аспектів – професіологічного та психолого-акмеологічного. З погляду професіології мотиви можуть впливати на особистість через сукупність вимог професії до особистості та при цьому не залежати від самої особистості. Психолого-акмеологічний підхід виявляє особистісні мотиви й умови, сприятливі їхній реалізації на етапі професійного зростання.

Розглядаючи організаційні аспекти моніторингу професіоналізації, необхідно враховувати виявлений у процесі дослідження актуальний стан підструктури професіонала: офіцер як державний службовець, і способу життя офіцера, що детермінує його професіоналізм. Для успішної професіоналізації офіцерів-прикордонників необхідною є система психологічного супроводу цього процесу, стрижнем психолого-педагогічної корекції повинні стати розвиток мотивів самовдосконалення, самоконтролю, саморозвитку, самопроекування в процесі службово-бойової діяльності; необхідні зусилля з координації ресурсів наявного

кадрового потенціалу фахівців, що займаються супроводом професіоналізації офіцерського складу на основі виявлених професіологічних і психолого-акмеологічних умов її ефективності; необхідні організаційно-штатні рішення для подальшого нарощування зусиль із психологічного супроводу професіоналізації та прогнозування її ефективності; можливе створення професіологічної служби для вирішення цього завдання; організаційні зусилля реалізації завдань моніторингу повинні припускати і сприяти створенню єдиної системи професійного зростання офіцера від вступу до ВНЗ та саморозвитку на подальших посадах. Корекційні заходи з офіцерами, проведені за спеціально розробленою програмою розвитку бар'єростійкості як основою підвищення їхньої професійної діяльності, довели ефективність цієї роботи за умови її систематичності.

Висновки

Таким чином, обґрунтовано основні напрями розвитку психологічної бар'єростійкості офіцерів-прикордонників, реалізація яких передбачає виявлення осіб з низькою бар'єростійкістю; організацію тренінгів з розвитку навичок психічної саморегуляції, адекватного зняття емоційного напруження і розвитку бар'єростійкості офіцера та корекції; своєчасне надання ефективної допомоги з боку практичного психолога офіцерові, що перебуває у стані психологічної кризи; попередження та усунення надмірного емоційного напруження офіцерів шляхом проведення лекцій, практичних занять, круглих столів.

Література

1. *Волобуєва О. Ф.* Психологічні основи розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала : монографія / О.Ф. Волобуєва. – Хмельницький : Видавництво Національної академії ДПСУ, 2006. – 395 с.
2. *Сафін О. Д.* Психологія управлінської діяльності командира : Навчальний посібник / О. Д. Сафін. – Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1997. – 149 с.
3. *Щербан Т. Д.* Психологія навчального спілкування : монографія / Т. Д. Щербан. – К. : Міленіум, 2004. – 346 с.
4. *Карпенко З. С.* Прикладна конфліктологія : Навчальний посібник / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ, 2012. – 84 с.

5. *Осьодло В. І.* Психологія професійного становлення офіцера : [монографія] / В. І. Осьодло. – К: ПП «Золоті ворота», 2012. – 463 с.
6. *Батраченко І. Г.* Психологія розвитку антиципації людини / І. Г. Батраченко. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1996. – 204 с.
7. *Подымов Н. А.* Психологические барьеры в педагогической деятельности / Н. А. Подымов. – М. : Прометей, 1998. – 238 с.
8. *Массанов А. В.* Алгоритм подолання психологічних бар'єрів у професійному самовизначенні особистості / А. В. Массанов // Наука і освіта. – 2007. – № 8/9. – С. 112-115.